

Att läsa för en hållbar värld

En introduktion till ekokritik

Sven Lars Schulz

... "ecocriticism" – the omnibus term by which the new polyform literature and environment studies movement has come to be labeled...¹

(Lawrence Buell, *Writing for an Endangered World*)

Det tjugoförsta århundradet står inför stora utmaningar när det gäller att ta itu med de hotande globala miljöproblemen. Dessa kan inte längre betraktas som ett endimensionellt problem, som bara berör naturen som ett avskilt fenomen, utan kommer att innebära dramatiska konsekvenser för de mänskliga samhällena.

Medvetenheten om miljöförändringarna växer vilket den allmänna opinionens bedömning av miljö- och naturskyddsfrågor som ett allt högre prioriterat område tyder på.² Den antropogena globala klimatförändringen – som inte bara handlar om ett förändrat klimat och förändrade ekosystem utan kommer att få djupgående sociala och politiska följder – kan knappast ifrågasättas längre på vetenskapliga grunder eller förvisas till ängsliga miljöaktivisters sfär; den har slutligen blivit ett accepterat samtals- och nyhetsämne och även gått upp på biograferna som både katastrof- och dokumentärfilm, som t.ex. Al Gores *En obekvämt sanning* eller SVT:s *Planeten*. Samtidigt verkar vi inte ha insett räckvidden av de sociala, politiska och ekonomiska konsekvenserna som inte bara ett förändrat klimat utan också – och i dess följd – förändrade ekosystem kan få för människan.

Under 1900-talet har miljön förändrats i en aldrig tidigare skådad och alltmer accelererande grad. Människans användning av allehanda slags naturresurser har lett till (för mänskliga tidsmätt) irreversibla förändringar av jordens terrestriska och marina ekosystem. Enligt Världsnaturfondens

(WWF) senaste rapport om världens tillstånd *Living Planet Report 2006* lever mänskligheten sedan länge över jordens biologiska bärkraft – åskådliggjort i bilden att det behövs fler än en jord för att tillgodose den mänskliga befolkningens behov av naturens resurser.³ Att trycket på miljön har ökat exceptionellt illustreras också tydligt av de beräkningar som miljöhistorikern John McNeill presenterar i boken *Something New under the Sun*: Under 1900-talet har den mänskliga befolkningen fyrdubblats, världsekonomin ökat med faktorn 14, energiförbrukningen med faktorn 9, koldioxidutsläppen med faktorn 13, antalet boskap med faktorer mellan 3 och 12 (beroende på vilken djurart som betraktas); listan skulle kunna utsträckas till nästan alla områden som berör människans tekniskt-kulturella "utveckling".⁴ Denna våldsamma utveckling får naturligtvis följder för naturen. Habitat försvinner och ekosystem omvandlas i allt snabbare takt med följden att den biologiska mångfalden minskar i nästan alla ekosystem. Detta kommer att innebära direkta negativa effekter för de mänskliga samhällen, som trots tekniska framsteg och en diskurs som döljer resursflödena mellan den mänskliga sfären och det omgivande landskapet är djupt beroende av naturen och dess förmåga att tillhandahålla resurser och ta hand om samhällens utsläpp och avfall. Det handlar dock inte bara om förlusten av natur i materiell mening utan också om frågan vad denna förlust innebär estetiskt och emotionellt.

Denna utveckling har inte lämnat de mest avlägsna landskapen, havets djup eller klimatet opåverkade utan omfattar nu jorden som helhet, både bio-, geo- och atmosfären. Den orörda naturens försvinnande har föranlett en del tänkare att tala om naturens död.⁵ En föreställning om att den av människan opåverkade naturen inte längre finns, en längtan efter ursprungliga och autentiska landskap såsom de må ha utsett och utvecklats innan människan fanns på jorden. Detta betraktelsesätt, som i mer eller mindre uttalad form går igen i stora delar av miljörörelsernas tänkande och retorik, utgår dock från en falsk dikotomi mellan natur och kultur. Den konstruerar naturen (det som är av sig själv) och kulturen (det som är skapat av människan) som från varandra åtskilda sfärer. Naturen utgör här ett slags normativ schablon, ett korrektiv till det urbana och industriella. Naturen i form av grundläggande fysikaliska processer kommer dock inte att försvinna på grund av mänsklighetens aktiviteter.⁶ (Och människan – vad är hon om inte natur *också*?) Naturen som oförstörbar grund finns kvar, men den för människan *gynnsamma* naturen, det klimat och de landskap och ekosystem vi har vant oss vid, är bekanta med och byggt våra samhällen på, kan komma att förändras till det negativa.⁷ Först då blir

naturen ett problem för människan (igen), när hon inser att naturförstörelsen nått en nivå då hon själv är drabbad och känner av effekterna. Därmed får förändringarna i miljön en kvalitativt sett annan betydelse för människans förhållande gentemot naturen och i förlängningen gentemot sig själv. Det handlar om hennes plats i naturen, om relationen mellan människan och omvärlden, den henne omgivande världen hon själv är en del av; det handlar om att reflektera över människans grundläggande ontologiska status. Med anledning av denna trängande frågeställning kan ekokritikern Jonathan Bate hävda: "The relationship between nature and culture is the key intellectual problem of the twenty-first century."⁸

Ekokritik

Relationen mellan natur och kultur har de senaste decennierna uppmärksammats i en rad nya och tvärvetenskapliga akademiska områden som t.ex. miljöhistoria, politisk ekologi, ekofilosofi eller miljöetik och ekofeminism. Under 1990-talet har ett ekologiskt inspirerat tänkande trängt in i litteratur- och kulturteorin; ett nytt fält har kommit att etableras (vid universitet i främst USA och England): ekokritik (efter engelskans *ecocriticism*), en ekologiskt orienterad litteraturteori som till stor del kretsar kring denna för vår tid så viktiga frågeställning.

Andra beteckningar är "ecological literary criticism" eller "ecologically oriented criticism"⁹. Cheryll Glotfelty's programmatiska definition av ekokritiken, lanserad 1994 i ett kort inlägg på en konferens arrangerad av The Western Literature Association (WLA) i USA på temat "Defining Ecocritical Theory and Practice", har blivit en ofta citerad utgångspunkt för fältet: "Simply defined, ecocriticism is the study of the relationship between literature and the physical environment."¹⁰ Hennes inlägg var ett svar på Michael P. Branch's undrande fråga "But what IS Ecocriticism?"¹¹ och ett försök att ringa in ett begrepp som lite löst hade figurerat inom litteraturvetenskapen men som dittills inte varit en etablerad forskningsgren.¹² 1996 ger Glotfelty tillsammans med Harold Fromm ut den antologi som allmänt ses som startpunkt för ett mera explicit ekokritiskt publicerande och som efterföljts av ett växande antal antologier och böcker i ämnet. *The Ecocriticism Reader* är brett anlagd; den består av en samling artiklar, många av dem publicerade tidigare, och återspeglar den teoretiska spridningen i ett ämne som inte har institutionaliserats än. Hon vill föra samman de forskare som kan anses ha skrivit texter som faller för ett ekokritiskt tankesätt, även om

they did not organize themselves into an identifiable group; hence, their various efforts were not recognized as belonging to a distinct critical school or movement. Individual studies appeared in a wide variety of places and were categorized under a miscellany of subject headings [...]. One indication of the disunity of the early efforts [in ecocriticism, min anm.] is that these critics rarely cited one another's work; they didn't know that it existed.¹³

Glottfeltys ambition är att just skapa denna "distinct critical school", ekokritik.

Ekokritiken undersöker alltså förhållandet mellan text och natur, mellan språk, kultur/samhälle och natur, och därmed också frågor rörande den teoretiska diskursen om naturen som social konstruktion och språkligt maktbegrepp. Den utgår ofta från platsens betydelse för människan, platsen inte bara som fysiskt landskap utan som också formar individen psykologiskt. Platsen i både dess fysiska och andliga mening intar ett komplext förhållande till litterära texter, verklighet och etiska och politiska ställningstaganden.

Ekokritiken har uppstått ur en medvetenhet om de tilltagande miljöproblemen i världen, tillspetsat uttryckt i utsagan att vi lever i miljökrisens tidsålder och att miljöförstörelsen kanske är det tjugonde århundradets mest hotande problem.¹⁴ Det handlar inte bara om ett (naturvetenskapligt) konstaterande av miljöproblemens negativa konsekvenser utan snarare om en övertygelse om deras kulturella ursprung såsom det uttrycker sig i upplysningens och det moderna projektets tänkande. I denna tolkning har den modernistiska teknik- och framtidstron kombinerad med en betoning av det rationella förnuftet och vetenskaplighet (återigen) lett till konstruktionen av en ontologisk skillnad mellan människan, det aktiva och tänkande subjektet, och naturen, det passiva, blott materiella objektet.¹⁵ I denna skepnad är miljökrisen alltså ett kulturellt problem som inte enbart kan hanteras på ett tekniskt eller naturvetenskapligt sätt. Lawrence Buell skriver "that environmental crisis is not merely one of economic resources, public health, and political gridlock" och fortsätter med ett citat ur Ulrich Becks *Risksamhället*: "'[O]nly if nature is brought into people's everyday experience, into the stories they tell, can its beauty and its suffering be seen and focused on.' The success of all environmentalist efforts finally hinges not on 'some highly developed technology, or some arcane new science' but on 'a state of mind': on attitudes, feelings, images, narratives."¹⁶ Ekokritiken tar med andra ord inte sällan avstamp i en modernitetskritik där alienationen från naturen är central för det moderna tänkandets

framväxt. Naturen har för länge sedan fallit i glömska. (Denna *Naturvergesenheit* som ett resultat av ett modernistiskt och reduktionistiskt tänkande går igen i matematiseringen av biologin och ekologin.) Det är mot den bakgrunden som ekokritikens uppkomst skall förstås: född ur en medvetenhet om och en aktualisering av tänkandet kring relationen mellan människan och hennes omvärld. Gernot Böhme förklarar nödvändigheten av en ekologisk naturestetik – en förklaring som också kan stå för ekokritikens område – i och med att den mänskliga naturförstörelsen har nått en nivå där människan själv är drabbad och hotad av sina destruktiva handlingar.¹⁷ Genom denna negativa koppling blir hon medveten om sin egen bräckliga plats i naturen.

Relationen mellan litteratur, samhälle och naturen har flyttats in i texttolkningens centrum. Den undersökande blicken skall vändas mot naturen, på samma sätt som förut emancipationsrörelser i litteratur- och kulturteorin; efter "the cultural turn" har det blivit dags för "the green turn"¹⁸. I sin betoning av naturens rätt och värde gentemot mänskligheten har ekokritiken ofta identifierat sig med sitt forskningsobjekt; en av anledningarna varför den ibland kallas för "teorifientlig". Det är en kritik som tar fasta på att ekokritikens fokus alltför ofta – i alla fall under "första vågens" ekokritik – riktats på den samhälls- och miljöpolitiska kontext texten ska sättas i. Textens självständighet, oavsett världens tillstånd utanför texten, såsom den formulerats inom poststrukturalistisk teori, har fått för lite utrymme.¹⁹ För många ekokritiker är det dock just den förstnämnda aspekten, den yttre världens allvarliga kontext (samt att naturen kan upplevas på ett fysiskt påtagligt – och därmed "förteoretiskt" – sätt), som är det intressanta med ekokritiken. Därmed dock inte sagt att andra, mer "textuella" läsningar inte rymms inom ekokritisk teori. Coupe förklarar:

So green studies does not challenge the notion that human beings make sense of the world through language, but rather the self-serving inference that nature is nothing more than a linguistic construct. [...] For we are not only concerned with the status of the referent and the need to do it justice, in the sense of taking it seriously as something more than linguistic; we are also concerned with the larger question of justice, of the rights of our fellow-creatures, of forests and rivers, and ultimately of the biosphere itself.²⁰

Eller som Kate Soper har uttryckt det i den ofta citerade formuleringen: "In short, it is not language that has a hole in its ozone layer; and the 'real'

thing continues to be polluted and degraded even as we refine our deconstructive insights at the level of the signifier.”²¹

Ekologi och miljö

Naturen har alltid spelat en viktig roll i litteraturvetenskaplig forskning. Ett av de nya dragen i ekokritikens sätt att tolka naturen i litteraturen är att den i stor utsträckning präglas av en stark normativ hållning. I åsyn av den accelererande miljöförstörelsen och hotet mot människans livsbetingelser anses en av ekokritikens främsta uppgifter vara att bidra till ett förändrat etiskt och känslomässigt förhållningssätt gentemot naturen och därmed åstadkomma politiskt-kulturella förändringar för en hållbar värld. Här har det ofta efterlysts ett ekocentriskt perspektiv såsom det t.ex. utvecklats inom djupekologin, en av inspirationskällorna i tidiga ekokritiska analyser. Den fysiska miljöförstörelsen anses vara det yttre tecknet på ett teknoindustriellt samhälle där relationen mellan människan och naturen, om inte brutits, så dock blivit ett allvarligt problem. Så det är inte underligt att ekokritiken ibland kallas för en rörelse, en benämning som relaterar till de aktivistiska miljö- och rättviserörelserna som vuxit fram sedan 1960-talet.²² Richard Kerridge talar om ekokritik som ”the new environmentalist cultural criticism”²³. John Tallmadge och Henry Harrington skriver att många ekokritiker

share the conviction that reading “under the sign of nature” – that is, with regard to the natural world and its concerns – can enrich our understanding of literary works and their importance for culture and human ecology. Like feminism, ecocriticism is really less a method than an attitude, an angle of vision, and a mode of critique. Its political roots in recent environmentalism are manifest, as is its immediate origin in studies of nature writing, but it has proven widely applicable, embracing other genres and opening cherished environmental tenets to historical and intellectual scrutiny. Ecocritics have begun a long migration away from foundational theory toward the exciting and varied terrain of actual practice.²⁴

Tallmadge och Harrington reser några av de mest centrala aspekterna i sin beskrivning av de sammanhang ekokritiken ska sättas i: det politiska arvet och relationen till den ekosociala verkligheten, frågan huruvida ekokritik är en självbärande teori eller ett visst förhållningssätt, ”less a method than an attitude”, och vad som är dess fokus, dess litterära undersöknings-

objekt: "nature writing", författare som Henry David Thoreau och John Muir, eller verk bortom "the romantic Euroamerican canon"²⁵. Dessa frågor är långt ifrån okontroversiella inom det ekokritiska fältet, och allt eftersom fältet utvecklats – mognat, är man frestad att skriva – har den aktivistiska aspekten blivit mindre uttalad och den litteraturvetenskapliga, "teoretiska", fördjupats.

Peter Barry delar grovt in det ekokritiska fältet i en amerikansk, transcendentalistisk gren, som hämtar inspiration från den amerikanska nature writing-litteraturen, och en brittisk romantisk med nära kopplingar till cultural studies; Rosendale ser en förskjutning i fokus från en ekocentrisk till en mer antropocentrisk läsning.²⁶ Alternativt kan man tala om en postmodern och diskursiv ekokritik jämte en ekologisk och "verklighetsnära" variant. De här strömningarna överlappar varandra och hör till samma teoretiska diskurs, nämligen att uppfatta ekokritik som en metod som närmar sig det litterära och kulturella fältet från en ekologisk ståndpunkt och som också och framför allt undersöker människa-naturrelationen och -interaktionen och ser den som en litterärt intressant frågeställning. Den lägger till ett perspektiv som länge har försumrats i litteratur- och kulturteorin. Efter studier i termer av klass, genus och etnicitet har turen nu kommit till naturen och de komplexa ekologiska frågeställningarna.²⁷

Man kan kanske förvånas över att de ekologiska frågeställningarnas betydelse för en kritisk textanalys inte uppmärksammats tidigare. De strukturella sambanden mellan naturförändringen och kvinnoförtrycket har emellertid diskuterats länge inom ekofeminismen.²⁸ Både Simon C. Estok och Kerridge förklarar ekokritikens sena ankomst i de akademiska litteratur- och kulturteorierna med miljöproblemens dolda och avlägsna karaktär som inte direkt påverkar det egna individuella livet, varför de inte – som i de andra "befrielsediskurserna" sedan 1960-talet – lett till egna forskningsfält. Kerridge hävdar:

Environmental questions are large-scale and long-term. They are usually rumours, things scientists disagree over; things happening elsewhere or very locally; disasters we hear about once they have happened. For those who are not activists, it is hard to make "the environment" real or tangible in daily life. Environmentalism seems to be about the vast and infinite. [...] Environmentalism gets pushed into the space we call "leisure", in between the things that pressure us and exist on a scale we can cope with. Unlike feminism, with which it otherwise has points in common,

environmentalism has difficulty in being a politics of personal liberation or social mobility.²⁹

Och i samma anda: "But environmentalism has a political weakness in comparison with feminism: it is much harder for environmentalists to make the connection between global threats and individual lives. Green politics cannot easily be, like feminism, a politics of personal liberation and empowerment."³⁰ Jag tycker inte att Kerridges eller Estoks huvudargument, att miljöproblematiken inte förmår engagera människor för att de inte direkt drabbas, är tillräcklig. Ekokritiken har uppstått i en tid då det har blivit alltmer uppenbart att naturen – för att använda Böhmes formulering än en gång – redan blivit ett problem för människan. Klimatförändringar, BSE, radioaktiv och kemiska föroreningar, landskapsomvandling, utsläpp, avfall, minskning av biodiversiteten osv. är globala problem som måhända inte är direkt synliga men som de flesta individerna har kännedom om och delvis drabbas av själva, i form av exempelvis allergier och sjukdomar, förändring av närmiljön, ökade samhällskostnader för sanering och sjukvård. Globala miljöproblem har stått på den politiska agendan i minst 40 år, alltsedan Rachel Carsons *Silent Spring* om miljögifter, framför allt bekämpningsmedel som t.ex. DDT, kom ut i början av sextiotalet.

Det rådande antropocentriska synsättet har dock bidragit till att konstruera naturen som det passiva och tysta andra, som varken kan eller får hävda sin rätt. Många ekokritiker anammar ett ekocentriskt perspektiv som erkänner naturens och andra organismers status som subjekt (juridiskt har detta i viss mån också skett) eller ser dem som aktörer i ett relationellt fält, som den norske filosofen Arne Næss uttryckt det. Naturen kan dock inte tala för sig själv (och vägen till att uppfatta naturen som animistisk verkar ha stängts för länge sedan³¹), vilket tycks mig vara det centrala problemet för naturen att få någon liknande uppmärksamhet som andra förtryckta "subjekt". Eric T. Smith skriver:

Even so, the insistence on subjectivity as the measure of validity becomes problematic when the potential "subjects" in question – ecosystems, migrating waterfowl, the Earth – do not share human language. Conflicting accounts of what nature is telling us lead quickly to an argument about who *really* understands what nature wants, an argument impossible to resolve.³²

Att läsa i naturens bok är ingen entydig process och den starka ställning som konstruktivistiska och poststrukturalistiska teorier innehar inom litteratur- och kulturteorin kan vara en förklaring till miljöfrågornas relativt sena ankomst i dessa fält.

Prefixet "eko" i ekokritik kan också ges en annan innebörd utöver den politiskt-aktivistiska och det var här de tidiga stegen i ekokritik tagits. Begreppet ekokritik användes enligt Glotfelty och Fromm för första gången av William Rueckert 1978 i artikeln "Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism".³³ Joseph W. Meeker talar i *The Comedy of Survival* (1974) om "literary ecology", Karl Kroeber använder begreppen "ecologically oriented literary criticism" eller "ecological literary criticism".³⁴ Försöken att begreppsligt och teoretiskt förena skönlitteratur och ekologi har sålunda funnits latent i den litteraturvetenskapliga teorin innan de mer systematiskt togs upp av Glotfelty och Fromm. Gemensamt för dessa undersökningar i tidig ekokritik är deras starka koppling till ekologin som naturvetenskaplig disciplin. De är tvärvetenskapliga försök att förena de vetenskapliga ämnena ekologi och litteraturvetenskap mot bakgrunden av den tilltagande miljöförstörelsen. Det sker t.ex. genom användning av ekologiska modeller, såsom ämnes- och energiflöden eller ekosystem, och deras tillämpning inom det litterära fältet. Meeker beskriver människans "litterära talang" som en under evolutionen utvecklad ekologisk anpassning som kan jämföras med växternas förmåga till fotosyntes eller fåglarnas att kunna flyga. En överlevnadsstrategi. En naturlig, kroppslig egenskap snarare än en kulturell. Han formulerar:

If the creation of literature is an important characteristic of the human species, it should be examined carefully and honestly to discover its influence upon human behaviour and the natural environment, and to determine what role, if any, it plays in the welfare and survival of humanity, and what insight it offers into human relationships with other species and with the world around us.³⁵

Naturen ses här inte (enbart) som litterär metafor utan betraktas som fysik och biologisk grund för människans litterära och kulturella skapanden. Det är ett påstående som utgår från att människan är bunden till och situerad i ett system där både hon och den övriga naturen lyder under samma lagar och naturliga processer, och att den relationen är betydelsebärande för den litterära tolkningen. Det behövs en grundläggande kunskap om naturliga livsprocesser, ekosystems uppbyggnad och funktion samt organismers och

ekosystemens relation – uttryckt i den ofta citerade "ekologiska lagen" att allt hänger ihop – för att kunna undersöka den materiella och naturliga bas de litterära och kulturella uttrycksformerna vilar på. Harry Crockett ser just den kunskapen som kännetecknande för ekokritiken. Han skriver i sitt inlägg för 1994 års WLA-konferens: "We're informed by 'hard' science. For critics of most shapes, the natural sciences are, at best, irrelevant. For us they're vital."³⁶

Här blir dock ekokritikens tvärvetenskapliga ansats problematisk; när det gäller frågan hur pass informerad om naturvetenskapernas eller andra discipliners forskningsresultat en ekokritiker bör vara, inte minst efter den skepsis många humanister i allmänhet hyser mot en empiristisk, förment objektiv och sanningssökande naturvetenskap.³⁷ Det handlar om den ekologiska faktagrunden och det kan finnas en risk att det ekokritiska fältet inte håller jämna steg med den ekologiska och biologiska forskningen och kommer att fortsätta arbeta med förlegade modeller eller en vilseledande begreppsapparat. För det ekokritiska fältet, tycks det, hämtar sin legitimitet från den politiska ekologin, miljörelsernas retorik, snarare än från fackdisciplinen ekologi. Detta har kritiserats av Dana Phillips i en tyvärr mycket polemisk artikel, "Ecocriticism, Literary Theory, and the Truth of Ecology".³⁸ Ekologiska teorier och modeller som t.ex. ekosystem, artbegreppet, natur i ekologisk balans, ekologisk stabilitet, ekosystemens succession och klimaxteorin, modeller som attraherat mycket av den ekokritiska forskningen och tillhandahållit vetenskaplig legitimitet till en av de starkaste ekokritiska troperna: *wilderness*³⁹, har dock varit mycket mer kontroversiella och svårdefinierbara än biologer och ekologer själva länge velat tro, och de har genomgått en betydelsefull förskjutning.

Ekologen Daniel B. Botkin problematiserar i boken *Discordant Harmonies: A New Ecology for the Twenty-first Century* detta vitt spridda, till den mekanistiska epoken tillhörande synsätt som fastställer naturen och dess processer och som inte förmår begreppsliggöra det som är utmärkande för naturen: föränderligheten. Med den insikten faller också idén om naturen i form av "orörda" landskap som normativ och moralisk instans mot vilken vi kan mäta våra handlingar; de landskap vi anser vara de mest naturliga och som vi försöker skydda i naturreservat och nationalparker är själva underkastade och ett resultat av förändrade naturliga (och kulturella) förhållanden och kommer inte – inte ens om människans påverkan skulle upphöra – att förbli desamma. Botkin skriver:

The classical areas of wilderness, those last outposts of nature undisturbed – the forest of Isle Royale, the grasslands and savannas of East Africa, the mountains of New Guinea, the marshes of Australia – show a temporal mutability that we cannot ignore. The sediments in lakes are evidence of the great mutability of biological communities: changes in the combination of species; differences in the migration rates of species; transformations in biological communities with changes in climate; differences among the interglacial periods in the species that composed the forests and grasslands, and in the relative importance of the species that have existed throughout the Pleistocene. Thus in both temperate forests and tropical regions, nature is not constant, it is not like a single tone held indefinitely, but is composed of patterns that themselves change, like a melody played against random background noises.⁴⁰

För ekokritiken betyder "den nya ekologin" ett fortsatt sökande efter adekvata modeller som utgångspunkt för de litterära analyserna samt en sann förståelse för den roll kulturen spelar för perceptionen av naturen och även för vetenskaplig forskning. Det handlar om insikten att även landskap har en historia och att den natur vi väljer att kalla för opåverkad bara är en momentan bild av ett landskap som ideligen befinner sig i förändring.

Naturessän

Ekokritik, förstådd som studiet av relationen mellan litteratur och den fysiska miljön, förknippas ofta med genrer som nature writing, naturessän, "non-fictional" litteratur, som utgörs av skildringar av strövtåg i naturen, dagboksanteckningar eller också (kvasi-)ekologiska skrifter som beskriver naturen, landskapet och livet i och med den.⁴¹ Barry ser detta som ytterligare ett tecken på hur ekokritiken utmanar den förhärskande akademiska litterära verksamheten, dess fokusförskjutning från "fictional" till "factual writing".⁴² Författare som ofta omnämns i framför allt amerikansk litteratur är de så kallade transcendentalisterna, författare som Henry David Thoreau, John Muir och Aldo Leopold. Gemensamt för dem är att de var både naturvetenskapligt och ekologiskt intresserade, pionjärer i utvecklingen av det amerikanska naturskydds- och naturvårdssystemet; de delar ett samlat intresse vilket för Buell i ekokritikens begynnelse varit en viktig förutsättning för att skriva en ekokritiskt relevant text.⁴³ Det handlar om litteratur som ofta intar en ekologiskt medveten hållning, en ödmjukhet inför naturen som sätter den i närhet till den djupekologiska

rörelsen och som andas modernitets- och civilisationskritik. Så det är inte underligt att särskilt naturessäns författare fått beaktande från ekokritikerna: de skriver ofta utifrån samma värdegrund.

Denna litteratur har varit viktig för fältets självförståelse och utveckling. Buell anger kriterier, "a rough checklist", för aspekter på innehållet i ett verk som inbjuder till en ekokritisk läsning och som gör att det kan betraktas som "an environmentally oriented work"⁴⁴. Naturen ska vara representerad som något mer än bara en bakgrundscen, "a framing device", varpå textens egentliga handling, den mänskliga, utspelas; naturen är *närvarande* i texten på så sätt att den inte kan reduceras till enbart metaforik utan visar på hur den mänskliga historien och miljöhistorien hänger ihop. Han framhäver textens icke-antropocentriska karaktär ("The human interest is not understood to be the only legitimate interest."⁴⁵) och att människan har ett moraliskt ansvar för naturen och landskapet ("Human accountability to the environment is part of the text's ethical orientation."⁴⁶) samt att naturen uppfattas som föränderlig. Ett uppenbart problem med den här listan är att den är exkluderande och Buell medger att den prioriterar just naturessän. Han skriver: "By these criteria, few works fail to qualify at least marginally, but few qualify unequivocally and consistently. Most of the clearest cases are so-called nonfictional works."⁴⁷ Trots Buells bedyrande ("few works fail to qualify at least marginally") förblir den starka betoningen av positiva kriterier för hur naturen och landskapet skall vara representerade i verket problematisk och begränsande. Det är bara en möjlig ekokritisk läsning. Just verk som inte explicit intar ett ekocentriskt perspektiv, hyllar ett alternativt och naturnära levnadssätt eller beskriver naturen som en oproblematiserad verklighet inbjuder till en ekokritisk tolkning. Risken är annars stor att man hamnar i ett slags romantiserande naturskildring, som präglas av en nostalgisk längtan efter en pastoral idyll – en tolkningsrisk som Buell i en senare bok själv uppmärksammar och ironiskt kallar "nature escape writing – the cartoon image of ecocriticism in the minds of its detractors"⁴⁸. Så har ekokritiken under tiden erfarit en utvidgning av sina forskningsintressen mot t.ex. urbana landskap och gått in fruktbara förbindelser med poststrukturalistisk teori och postkoloniala studier varmed också tänkandet i enkla dikotomier, natur-kultur eller stad-land, har lämnats.

Essäer i denna antologi

Antologin *Ekokritik: naturen i litteraturen* samlar för första gången aktuell svensk forskning i ämnet ekokritik och vill därmed presentera detta

internationellt växande fält för en svensk publik. Den har sitt ursprung i den doktorand- och magisterkurs *Ekokritik – naturen i litteraturen* som gavs av CEMUS, Centrum för miljö- och utvecklingsstudier vid Uppsala universitet och SLU, hösten 2005. Essäerna tar avstamp i denna kurs innehåll såsom den presenterades både av föreläsarna och i deltagarnas analyserande artiklar. Bidragen har för publiceringens syfte bearbetats och är delvis helt nyskrivna. Essäerna visar prov på en stor bredd när det gäller genre, val av analytiskt tillvägagångssätt och teoretiskt ramverk. Så finns här samlade analyser av film, poesi och skönlitteratur ur olika epoker samt olika problematiseringar av vad natur är och hur den representeras i texten. I sin helhet visar essäerna på fältets teoretiska möjligheter och lämnar förhoppningsvis ett bidrag till en djupare förståelse av vad Raymond Williams har kallat ett av litteratur- och kulturvetenskapens kanske mest svårdefinierade begrepp: naturen.

I sin artikel om D. H. Lawrence analyserar Anne Odenbring en författare som skrivit om naturen innan ett modernt ekologiskt tänkande slagit igenom. Lawrence visar i sina texter på en ekologisk medvetenhet som placerar honom nära den ekocentriskt och organismiskt inspirerade filosofin. Utöver en tidig kritik av moderniteten och industrialismen gestaltas en djup och ursprunglig erfarenhet av samhörighet av allt levande i naturen – som i mötet mellan Juliet och ormen i novellen "Sun" där denna närhet också uttrycks i de språkliga motiven. Därmed kan Lawrence sägas tillhöra en tradition av ekologiskt medvetna författare som också fått särskilt uppmärksamhet inom ekokritiken.

Fredrik Karlsson riktar i sin läsning av Harry Martinsons klassiska science fiction-epos "Sången om Doris och Mima" fokus på förlusten av hemplaneten Doris (Jorden) och därmed också förlusten av mänsklighetens hem. De apokalyptiska motiven tillhör ekokritikens framträdande litterära troper, som också Martinson frammaner i *Aniara*; dess historiska kontext utgörs av det tilltagande kärnvapenhotet under 50-talet. Denna dystopiska framtidsvision rör vid människans existentiella grunder som vi även här finner i naturen; den figurerar som en källa till tröst, levande grund och andlig och fysisk *plats*. I Fredrik Karlssons läsning handlar det också om insikten om gränserna för mänsklig kunskap som inte förmår – och kanske inte heller vill – se mer än till ett ytskikt.

Annika Källholm närmar sig Niklas Törnlands lyrik genom personliga intervjuavsnitt och en närmast fenomenologisk läsning av ett urval av hans dikter. Det rådande antagonistiska synsättet på natur och kultur luckras upp och ger plats åt en syn på människan som medvarelse i naturen.

Törnlunds dikter är också ett försök att fånga in möten med och i naturen, att skildra och förmedla ett slags "sensorisk" närvaro. Allt tvivlande i hans poesi till trots – "gränsridare" betecknar han sig i intervjun – står hans diktande nära ett holistiskt, snarare än ett dualistiskt och antropocentriskt, tänkande.

Medan de första tre kapitlen i denna antologi riktar blicken mer eller mindre mot den yttre, fysiska naturen, natur, djur, landskap, är det i Don DeLillos postmoderna roman *Vitt brus* en kuslig avsaknad av den vi möter. Ramhandlingen handlar om de moderna och osynliga miljöeffekterna, framför allt i form av allehanda slags strålning som romanens protagonister är utsatta för och besatta av. Livet i "risksamhället" bestäms av en osäkerhet, som Robert Österbergh skriver, där det ofta är mycket svårt att avgöra om exempelvis en förorening har inträffat eller ej. Naturen har förlorat sin mening i människornas vardagsföreställningar, alienationen har gått så långt att naturen inte refererar längre till någon yttre verklighet som är av betydelse. Ändå finns den, som "frånvarande närvaro", i naturens processer, i de miljöproblem vi själva är drabbade av – och i bokens andra tema: döden.

Petra Hansson beger sig med sin läsning av Johannes Anyurus *Det är bara gudarna som är nya* mitt i de nyare diskussionerna om en utvidgning av det ekokritiska fältet. Hon analyserar på vilket sätt "natur" kan sägas figurera i en diktskildring som handlar om unga invandrares liv i förorten och hur "icke-grön" natur – även om den inte är fri från traditionella pastorala konnotationer – kan sättas in i ett större miljöpolitiskt sammanhang. Den förståelse av "stadsnatur" Petra Hansson föreslår är ett fruktbart försök att övervinna natur-kultur-distinktionen.

Det som ter sig vara anomalier, företeelser eller beteenden, det som inte passar in i vedertagna (vetenskapliga) kategoriseringssystem är utgångspunkten för Tora Holmbergs bidrag som utforskar "gränserna för det mänskliga". Med ledning av figurena djurmänniskor och tvillingar undersöker hon hur sådana fenomen utmanar den samhälleliga och vetenskapliga diskursen och erinrar oss på de konstruktivistiska dragen i all vetenskap. Därvid erfar våra föreställningar om det mänskliga och icke-mänskliga en förskjutning; kategoriernas gränser blir otydliga. Tora Holmbergs artikel öppnar upp för nya förbindelser mellan ekokritik och (vetenskaps)sociologisk, biologisk och kulturvetenskaplig forskning och vidgar de ekokritiska tillvägagångs- och tolkningsmöjligheterna.

Håkan Sandgren slutligen analyserar ekokritisk retorik i Stefan Jarls dokumentärfilm *Naturens hämnd* och visar hur filmen, både filmtekniskt

och motiviskt, söker engagera åskådaren för miljöfrågor, i det här fallet människans och naturens utsatthet för framför allt kemiska ämnen som spridits i naturen. Olika troper, som är centrala inom ekokritiken, finner sin användning i filmen; så analyserar Håkan Sandgren hur den norrländska landsbygden figurerar som pastoral idyll och alternativ mot ett tekniskt-industriellt samhälle som håller på att förstöra naturen och vars handlingar i slutändan också drabbar människan.

Sammantaget är det min förhoppning att denna antologi ger en bred och intresseväckande inblick i det tämligen nya fältet ekokritik, och bidrar till en fördjupad förståelse av sambanden mellan litteratur och ekologi. Jag hoppas att den också sätter igång ett nytt sätt att tänka kring naturen och människans plats i den.

Noter

¹ Lawrence Buell, *Writing for an Endangered World: Literature, Culture, and Environment in the U.S. and Beyond* (Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 2001), s. 2 f.

² Se t.ex. den aktuella rapporten om den tyska befolkningens miljömedvetenhet, Udo Kuckarz, Stefan Rädiker & Anke Rheingans-Heintze, *Umweltbewußtsein in Deutschland 2006: Ergebnisse einer repräsentativen Befragung* (Berlin: Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit, 2006), hämtat på <http://www.umweltdaten.de/publikationen/fpdf-l/3113.pdf>, 2006-12-10.

³ WWF, *Living Planet Report 2006* (2006), hämtat på http://assets.panda.org/downloads/living_planet_report.pdf, 2006-12-10.

⁴ John R. McNeill, *Something New Under the Sun: An Environmental History of the Twentieth-century World* (New York: W. W. Norton & Company, 2000). Uppgifterna är hämtade från olika kapitel i boken, se särskilt "Prologue: Peculiarities of a Prodigal Century" och "Epilogue: So What?" för en tabellarisk uppräknig.

⁵ Se t.ex. Bill McKibben, *The End of Nature* (London: Viking, 1990).

⁶ Jmf. Kate Soper, *What is Nature? Culture, Politics and the non-Human* (Oxford: Blackwell, 1995), se särskilt kapitel 5 "Nature and 'Nature'".

⁷ Jmf. Markus Vogt, "Zwischen Wertvorstellung und Weltbildern: Naturverständnis in der Moderne", i *Politische Ökologie* 99 (2006), s. 12.

⁸ Jonathan Bate, "Foreword", i *The Green Studies Reader: From Romanticism to Ecocriticism*, red. Laurence Coupe (London: Routledge, 2000), s. xvii.

⁹ Karl Kroeber, *Ecological Literary Criticism: Romantic Imagining and the Biology of Mind* (New York: Columbia University Press, 1994), s. 1.

¹⁰ Cheryll Glotfelty, "What is Ecocriticism?" (1994), hämtat på http://www.asle.umn.edu/conf/other_conf/wla/1994/glotfelty.html, 2003-09-04. Nästan samma formulering används Glotfelty i introduktionskapitlet till antologin *The Ecocriticism Reader*, se Cheryll Glotfelty, "Introduction: Literary Studies in an Age of Environmental Crisis", i *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*, red.

Cheryll Glotfelty & Harold Fromm (Athens, Georgia: The University of Georgia Press, 1996), s. xviii.

¹¹ Michael P. Branch, "Introduction" (1994), hämtat på http://www.asle.umn.edu/conf/other_conf/wla/1994/1994.html, 2003-06-12.

¹² Inläggen kan läsas på ASLE:s (The Association för the Study of Literature and Environment) hemsida,

se http://www.asle.umn.edu/conf/other_conf/wla/1994/1994.html.

¹³ Glotfelty (1996), s. xvi f.

¹⁴ Jfr. t.ex. Richard Kerridge, "Introduction", i *Writing the Environment: Ecocriticism and Literature*, red. Richard Kerridge & Neil Sammells (London: Zed Books, 1998), s. 5: "The starting-point for the ecocritic is that there really is an unprecedented global environmental crisis, and that this crisis poses some of the great political and cultural questions of our time."

¹⁵ Jfr. t.ex. Max Horkheimer & Theodor W. Adorno, *Die Dialektik der Aufklärung: Philosophische Fragmente* (Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1988), s. 15: "Die Menschen bezahlen die Vermehrung ihrer Macht mit der Entfremdung von dem, vorüber sie die Macht ausüben. Die Aufklärung verhält sich zu den Dingen wie der Diktator zu den Menschen. Er kennt sie, insofern er sie manipulieren kann. Der Mann der Wissenschaft kennt die Dinge, insofern er sie machen kann. Dadurch wird ihr An sich Für ihn. In der Verwandlung enthüllt sich das Wesen immer als je dasselbe, als Substrat von Herrschaft."

¹⁶ Buell (2001), s. 1.

¹⁷ Jfr. Gernot Böhme, *Für eine ökologische Naturästhetik* (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1989), s. 9: "Es geht im Grunde um das 'Sichbefinden des Menschen in Umwelten'. Die durch den Menschen veränderte natürliche Umwelt wird für ihn nur deshalb zum Problem, weil er das Destruktive dieser Veränderungen am eigenen Leibe zu spüren bekommt. Das bringt ihm, dem Menschen, zu Bewußtsein, daß er selbst als leiblich sinnliches Wesen in Umwelten existiert, und zwingt ihn, diese seine eigene Natürlichkeit wieder in sein Selbstbewußtsein zu integrieren." Jfr. även *ibid.*, s. 24.

¹⁸ *Green turn* används av Laurence Coupe, "General Introduction", i *The Green Studies Reader: From Romanticism to Ecocriticism*, red. Laurence Coupe (London: Routledge, 2000), s. 6.

¹⁹ Se här till framför allt Dana Phillips, "Ecocriticism, Literary Theory, and the Truth of Ecology", i *New Literary History* 30.3 (1999), hämtat på http://muse.jhu.edu.ezproxy.its.uu.se/journals/new_literary_history/v030/30.3phillips.html, 2003-09-19.

²⁰ Coupe (2000), s. 3 f.

²¹ Soper (1995), s. 151.

²² Uttrycket *movement*, rörelse, används – dock närmast självfallet utan fortsatt problematisering – av t.ex. Steven Rosendale, eller Michael Bennett och David W. Teague. Se Steven Rosendale, "Introduction: Extending Ecocriticism", i *The Greening of Literary Scholarship: Literature, Theory, and the Environment*, red. Steven Rosendale (Iowa City: University of Iowa Press, 2002), s. xv och Michael Bennett & David W. Teague, "Urban Ecocriticism: An Introduction", i *The Nature of Cities: Ecocriticism and Urban Environments*, red. Michael Bennett & David W. Teague (Tucson: The University of Arizona Press, 1999), s. 3.

²³ Kerridge (1998), s. 5.

²⁴ John Tallmadge & Henry Harrington, "Introduction", i *Reading Under The Sign of Nature: New Essays in Ecocriticism*, red. John Tallmadge & Henry Harrington (Salt Lake City: University of Utah Press, 2000), s. ix f.

²⁵ Ibid., s. x.

²⁶ Rosendale (2002), s. xvi f. Jmf. också Peter Barry, *Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory*, 2. uppl. (Manchester: Manchester University Press, 2002), s. 249 ff. och Glen A. Loves bekännande i *Practical Ecocriticism: Literature, Biology, and the Environment* (Charlottesville & London: University of Virginia Press, 2003), s. 6: "The aggressive anti-anthropocentrism with which my earlier ecocriticism is associated [...] might well now make way for what he [Steven Rosendale, min anm.] describes as 'environmentally useful emphases on the human component of the human-nature relationship'."

²⁷ Jfr. t.ex. Glotfelty (1996), s. xvi eller Jhan Hochman, *Green Cultural Studies: Nature in Film, Novel, and Theory* (Moscow, Idaho: University of Idaho Press, 1998), s. 2.

²⁸ Se t.ex. kapitel 4 "Nature and Sexual Politics" i Soper (1995) eller Sverker Sörlin, *Naturkontraktet: Om naturumgängets idéhistoria* (Stockholm: Carlssons, 1991), s. 149 ff. Simon C. Estok går så långt att hävda att en ekokritisk läsning som saknar en genusanalys inte kan kallas för ekokritik. Se Simon C. Estok, "A Report Card on Ecocriticism", i *AUMLA: The Journal of the Australasian Universities Language and Literature Association* 96 (2001), hämtat på

<http://www.asle.umn.edu/archive/intro/estok.html>, 2003-06-05: "Ecocriticism that does not look at the relationship between the domination of women and the domination of the natural environment quite simply fails in its mandate to 'make connections' and is quite simply *not* ecocriticism."

²⁹ Kerridge (1998), s. 2.

³⁰ Ibid., s. 6.

³¹ Se här till kapitlet "Sprechende Natur: Die Signaturenlehre bei Paracelsus und Jacob Böhme" i Böhme (1989).

³² Eric T. Smith, "Dropping the Subject: Reflections on the Motives for an Ecological Criticism", i *Reading the Earth: New Directions in the Study of Literature and Environment*, red. Michael P. Branch et al. (Moscow, Idaho: University of Idaho Press, 1998), s. 32.

³³ William Rueckert, "Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism", i *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*, red. Cheryll Glotfelty & Harold Fromm (Athens, Georgia: The University of Georgia Press, 1996). Se också Glotfelty (1996), s. xxviii.

³⁴ Joseph Meeker, *The Comedy of Survival: Studies in Literary Ecology* (New York: Charles Scribner's sons, 1974) och Kroeber (1994), s. 1.

³⁵ Joseph Meeker, *The Comedy of Survival: Literary Ecology and a Play Ethic* (Tucson: The University of Arizona Press, 1997), s. 4.

³⁶ Harry Crockett, "What is Ecocriticism?", (1994), hämtat på

<http://www.asle.umn.edu/conf/other/wla/1994/crockett.html>, 2003-09-06.

³⁷ Se här till Ursula K. Heise, "Science and Ecocriticism", i *The American Book Review* 18.5 (1997), hämtat på <http://www.asle.umn.edu/archive/intro/heise.html>, 2003-06-12.

³⁸ Se Phillips (1999).

³⁹ Se här till kapitlet "Wilderness" i Greg Garrard, *Ecocriticism* (London & New York: Routledge, 2004) och William Cronon, "The Trouble with Wilderness; or, Getting Back to the Wrong Nature", i *Uncommon Ground: Rethinking the Place in Nature*, red. William Cronon (New York & London: W. W. Norton & Company, 1995).

⁴⁰ Daniel B. Botkin, *Discordant Harmonies: A New Ecology for the Twenty-first Century* (New York & Oxford: Oxford University Press, 1990), s. 66.

⁴¹ För ett försök att kategorisera den litteratur som kan rymmas under samlingsbeteckningen nature writing se t.ex. Thomas J. Lyons, "A Taxonomy of Nature Writing", i *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*, red. Cheryll Glotfelty & Harold Fromm (Athens, Georgia: The University of Georgia Press, 1996).

⁴² Barry (2002), s. 264.

⁴³ Buell (2001), s. 17.

⁴⁴ Lawrence Buell, *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of the American Culture* (Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 1995), s. 7.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid., s. 8.

⁴⁸ Buell (2001), s. 10.

Referenser

Barry, Peter, *Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory*, 2. uppl. (Manchester: Manchester University Press, 2002).

Bate, Jonathan, "Foreword", i *The Green Studies Reader: From Romanticism to Ecocriticism*, red. Laurence Coupe (London: Routledge, 2000), s. xvii.

Bennett, Michael & David W. Teague, "Urban Ecocriticism: An Introduction", i *The Nature of Cities: Ecocriticism and Urban Environments*, red. Michael Bennett & David W. Teague (Tucson: The University of Arizona Press, 1999), s. 3-14.

Botkin, Daniel B., *Discordant Harmonies: A New Ecology for the Twenty-first Century* (New York & Oxford: Oxford University Press, 1990).

Branch, Michael P., "Introduction" (1994), hämtat på http://www.asle.umn.edu/conf/other_conf/wla/1994/1994.html, 2003-06-12.

Buell, Lawrence, *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of the American Culture* (Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 1995).

—, *Writing for an Endangered World: Literature, Culture, and Environment in the U.S. and Beyond* (Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 2001).

- Böhme, Gernot, *Für eine ökologische Naturästhetik* (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1989).
- Coupe, Laurence, "General Introduction", i *The Green Studies Reader: From Romanticism to Ecocriticism*, red. Laurence Coupe (London: Routledge, 2000), s. 1-8.
- Crockett, Harry, "What is Ecocriticism?", (1994), hämtat på http://www.asle.umn.edu/conf/other_conf/wla/1994/crockett.html, 2003-09-06.
- Cronon, William, "The Trouble with Wilderness; or, Getting Back to the Wrong Nature", i *Uncommon Ground: Rethinking the Place in Nature*, red. William Cronon (New York & London: W. W. Norton & Company, 1995), s. 69-90.
- Estok, Simon C., "A Report Card on Ecocriticism", i *AUMLA: The Journal of the Australasian Universities Language and Literature Association* 96 (2001), hämtat på <http://www.asle.umn.edu/archive/intro/estok.html>, 2003-06-05.
- Garrard, Greg, *Ecocriticism* (London & New York: Routledge, 2004).
- Glotfelty, Cheryll, "What is Ecocriticism?" (1994), hämtat på http://www.asle.umn.edu/conf/other_conf/wla/1994/glotfelty.html, 2003-09-04.
- Glotfelty, Cheryll & Harold Fromm (red.), *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology* (Athens, Georgia: The University of Georgia Press, 1996).
- , "Introduction: Literary Studies in an Age of Environmental Crisis", i *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*, red. Cheryll Glotfelty & Harold Fromm (Athens, Georgia: The University of Georgia Press, 1996), s. xv-xxxvii.
- Heise, Ursula K., "Science and Ecocriticism", i *The American Book Review* 18.5 (1997), hämtat på <http://www.asle.umn.edu/archive/intro/heise.html>, 2003-06-12.
- Hochman, Jhan, *Green Cultural Studies: Nature in Film, Novel, and Theory* (Moscow, Idaho: University of Idaho Press, 1998).
- Horkheimer, Max & Theodor W. Adorno, *Die Dialektik der Aufklärung: Philosophische Fragmente* (Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1988 [1944]).
- Kerridge, Richard, "Introduction", i *Writing the Environment: Ecocriticism and Literature*, red. Richard Kerridge & Neil Sammells (London: Zed Books, 1998), s. 1-9.
- Kroeber, Karl, *Ecological Literary Criticism: Romantic Imagining and the Biology of Mind* (New York: Columbia University Press, 1994).
- Kuckarz, Udo, Stefan Rädiker & Anke Rheingans-Heintze, *Umweltbewußtsein in Deutschland 2006: Ergebnisse einer repräsentativem Befragung* (Berlin: Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit, 2006), hämtat på <http://www.umweltdaten.de/publikationen/fpdf-l/3113.pdf>, 2006-12-10.

- Love, Glen A., *Practical Ecocriticism: Literature, Biology, and the Environment* (Charlottesville & London: University of Virginia Press, 2003).
- Lyon, Thomas J., "A Taxonomy of Nature Writing", i *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*, red. Cheryll Glotfelty & Harold Fromm (Athens, Georgia: The University of Georgia Press, 1996).
- McKibben, Bill, *The End of Nature* (London: Viking, 1990).
- McNeill, John R., *Something New Under the Sun: An Environmental History of the Twentieth-century World* (New York: W. W. Norton & Company, 2000).
- Meeker, Joseph, *The Comedy of Survival: Studies in Literary Ecology* (New York: Charles Scribner's sons, 1974).
- , *The Comedy of Survival: Literary Ecology and a Play Ethic* (Tucson: The University of Arizona Press, 1997).
- Phillips, Dana, "Ecocriticism, Literary Theory, and the Truth of Ecology", i *New Literary History* 30.3 (1999), s. 577-602, hämtat på http://muse.jhu.edu.ezproxy.its.uu.se/journals/new_literary_history/v030/30.3philips.html, 2003-09-19.
- Rosendale, Steven, "Introduction: Extending Ecocriticism", i *The Greening of Literary Scholarship: Literature, Theory, and the Environment*, red. Steven Rosendale (Iowa City: University of Iowa Press, 2002), s. xv-xix.
- Rueckert, William, "Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism", i *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*, red. Cheryll Glotfelty & Harold Fromm (Athens, Georgia: The University of Georgia Press, 1996), s. 105-123.
- Smith, Eric T., "Dropping the Subject: Reflections on the Motives for an Ecological Criticism", i *Reading the Earth: New Directions in the Study of Literature and Environment*, red. Michael P. Branch et al. (Moscow, Idaho: University of Idaho Press, 1998), s. 29-39.
- Soper, Kate, *What is Nature? Culture, Politics and the non-Human* (Oxford: Blackwell, 1995).
- Sörlin, Sverker, *Naturkontraktet: Om naturumgängets idéhistoria* (Stockholm: Carlssons, 1991).
- Tallmadge, John & Henry Harrington, "Introduction", i *Reading Under The Sign of Nature: New Essays in Ecocriticism*, red. John Tallmadge & Henry Harrington (Salt Lake City: University of Utah Press, 2000), s. ix-xv.
- Vogt, Markus, "Zwischen Wertvorstellung und Weltbildern: Naturverständnis in der Moderne", i *Politische Ökologie* 99 (2006), s. 12-16.
- WWF, *Living Planet Report 2006* (2006), hämtat på http://assets.panda.org/downloads/living_planet_report.pdf, 2006-12-10.